

DERDE RAPPORTAGE IMPLEMENTATIE EUROPESE RAAMOVEREENKOMST DIGITALISERING

Hieronder treft u de derde en laatste rapportage aan over de implementatie van de Europese Raamovereenkomst Digitalisering (ERD) van de bij de Stichting van de Arbeid aangesloten Nederlandse sociale partners (de centrale werkgeversorganisaties VNO-NCW, MKB-Nederland en LTO-Nederland, en de centrale werknemersorganisaties FNV, CNV en VCP). Vertegenwoordigers van sociale partners zijn altijd bereid onderstaande toe te lichten.

1. Vertaling, disseminatie en implementatie van de raamovereenkomst

In de vorige rapportage is al aangegeven dat het ETUC in mei 2021 een Nederlandse vertaling van de ERD beschikbaar heeft gesteld, die geplaatst is op de [website van de Stichting van de Arbeid](#) en onder de aangesloten organisaties is verspreid.

In het afgelopen jaar hebben sociale partners - na de coronacrisis - veel tijd en energie gestoken in de gevolgen van de energiecrisis, het vraagstuk van de toenemende personeelstekorten en de grote opgaven op het terrein van het klimaat. Desalniettemin zijn er ook weer veel nieuwe activiteiten opgezet om digitalisering – mede aan de hand van de ERD - verder onder de aandacht te brengen en digitalisering op een verantwoorde wijze in te vullen. Hierbij is de toepassing van kunstmatige intelligentie een belangrijk vraagstuk dat veel discussie met zich mee kan brengen.

In het algemeen lopen de meeste activiteiten langere tijd door. Daarom verwijst de Stichting van de Arbeid uitdrukkelijk ook naar de initiatieven die in de vorige twee rapportages zijn opgenomen.

2. Mogelijke moeilijkheden tijdens dit proces

Zoals aangegeven is er door de ETUC een vertaling in het Nederlands verschenen van de ERD en is de ERD op deze wijze verder onder de aandacht gebracht van sociale partners. De Stichting van de Arbeid constateert dat de aangesloten organisaties de ERD volop onder de aandacht van de eigen leden hebben gebracht en met hen hiermee actief aan de slag zijn gegaan.

3. Wat is er sinds de vorige rapportage gebeurd?

■ Vooraf

Evenals in de voorgaande rapportages benadrukken sociale partners dat het vooral gaat om digitale technologieën succesvol te integreren op de werkplek, de kansen hiervan te benutten en de risico's voor zowel werknemers als werkgevers te voorkomen dan wel tot een minimum te beperken. Digitalisering is veelal maatwerk omdat de implementatie erg afhangt van de specifieke sector, het bedrijf of de organisatie. Sociale partners kunnen vooral het overleg tussen werkgevers en werknemers over digitalisering stimuleren door het onder de aandacht te brengen en goede voorbeelden uit te rollen. Ook kunnen bepaalde faciliteiten worden afgesproken in cao's.

Digitalisering kan verder niet los gezien worden van andere beleidsdossiers zoals leven lang ontwikkelen, duurzame inzetbaarheid, goede arbeidsomstandigheden, sociale innovatie, privacy en digitale beveiliging. Het vraagstuk van digitalisering zal overigens nooit stoppen omdat technologische ontwikkelingen niet stil zullen staan en het bedrijfsleven altijd op zoek zal blijven gaan naar het op een efficiënte en verantwoorde wijze benutten van de kansen die deze ontwikkelingen met zich mee

brengen teneinde waarde te creëren voor klanten en bedrijven. Dus ook na 2023 blijft digitalisering een belangrijk vraagstuk dat continu aandacht verdient in samenhang met de andere thema's en ontwikkelingen. Dit is ook de reden dat de Sociaal-Economische Raad (SER) voor de komende jaren een aparte Werkgroep Digitale Transitie heeft ingesteld die de overheid zal adviseren over en het bedrijfsleven zal faciliteren bij de vraagstukken die met digitalisering te maken hebben.

In de ene sector zijn de ontwikkelingen overigens verder dan in de andere sector. Zo zijn er bedrijven waar technologische toepassingen en het gebruik maken van kunstmatige intelligentie onderdeel zijn van het productieproces (soms al ver voordat de ERD tot stand is gekomen), terwijl andere bedrijven nog in een verkennende fase zitten. Met andere woorden: digitalisering is sterk situationeel bepaald en de toepassing en de afspraken hierover zullen vooral decentraal tot stand moeten komen.

Voorbeelden van activiteiten en initiatieven worden hieronder gegeven. Een uitputtende lijst is helaas niet mogelijk omdat de initiatieven talloos zijn en zeer uiteenlopend van aard. Onderstaande voorbeelden hebben in ieder geval betrekking op een van de vier thema's van de ERD.

- *Digitale vaardigheden en werkgelegenheid*
Het blijft belangrijk om werkenden voldoende en tijdig op te leiden en voor te bereiden op de gevolgen van een steeds verdergaande digitalisering van werkzaamheden. Een gezamenlijke inzet blijft noodzakelijk waarbij een systematische doorlichting van opleidingen en on-the-job-training continu de aandacht vragen. Het leven lang ontwikkelen en het meegaan in een digitaliserende wereld is daarbij niet voor iedereen vanzelfsprekend. Maar ook is van belang dat aan digitale vaardigheden al in een vroeg stadium – zoals in het primair en secundair onderwijs - aandacht wordt geschonken. Naast het voortdurend bezig zijn met interne 'bewustwordings-activiteiten' over digitalisering en de ERD, blijven de bij de Stichting van de Arbeid aangesloten organisaties er daarom bij de overheid op aandringen deze vaardigheden in het curriculum op te nemen. Tevens kan de overheid een rol spelen bij het creëren van draagvlak voor nieuwe technologieën bij de beroepsbevolking, bijvoorbeeld door het faciliteren van digitale ecosystemen of het toegankelijk maken van digitale faciliteiten voor kleine bedrijven.
- *Afspraken over bereikbaarheid en onbereikbaarheid*
De brede toepassing van ICT heeft de bereikbaarheid en de mogelijkheden van niet-locatiegebonden werk vergroot. Hierdoor zijn er meer mogelijkheden om het werk op andere werkplekken en in andere tijdspannes te verrichten. Tegelijkertijd kan dit tot een diffuse scheiding van werk en privé leiden. Om die reden hebben vraagstukken over bereikbaarheid en onbereikbaarheid de volle aandacht van sociale partners en worden hierover steeds meer afspraken in cao's en op bedrijfsniveau gemaakt, zoals in thuiswerkovereenkomsten. Deze afspraken zijn in een stroomversnelling gekomen door de coronacrisis en hebben niet alleen betrekking op bereikbaarheid en onbereikbaarheid maar ook op vergoedingen voor de thuiswerkplek en de wijze van controle waarbij privacy een belangrijk aspect is.

In dit verband heeft de SER in 2022 een advies over toekomst van het hybride werken uitgebracht en begin dit jaar een speciale [toolbox](#) opgesteld om in acht stappen succesvol het hybride werken op een verantwoorde wijze in te vullen.

Ook noemenswaardig in dit verband is dat de Europese Sociale Dialoog 'Negotiation - Telework and Right to Disconnect' in de loop van 2022 is aangevangen.

- *Kunstmatige intelligentie en het borgen van het principe dat mensen in controle zijn, en*
- *Respect voor de menselijke waardigheid en privacy*
Kunstmatige intelligentie biedt op zich mogelijkheden de integratie van technologische ontwikkelingen en de benutting van talenten beter op elkaar af te stemmen. Door kunstmatige intelligentie (machine learning) is het mogelijk om een betere match te realiseren tussen

werkzaamheden en vaardigheden waardoor er meer arbeidssatisfactie kan ontstaan. Hetzelfde geldt bijvoorbeeld voor de interactie met klanten. Het toenemend gebruik van kunstmatige intelligentie kan ook bepaalde risico's in de hand werken, zoals werknemers die blind varen op kunstmatige intelligentie bij de uitvoering van werkzaamheden waarmee de autonomie verloren gaat. Bedrijven kunnen te maken krijgen met cyberrisico's.

De verdere ontwikkeling van kunstmatige intelligentie binnen bedrijven vraagt om een nauwe betrokkenheid van sociale partners. De overheid speelt ook een belangrijke rol bij het faciliteren bij de toepassing van kunstmatige intelligentie en het stellen van goede randvoorwaarden.

■ **Gezamenlijke activiteiten in het verband van de SER**

In Nederland zijn sociale partners op centraal niveau al langer met elkaar in gesprek over digitalisering. Belangrijk startpunt was de in 2016 door de SER uitgebrachte analyse over de gevolgen van de transitie naar een digitale economie voor de arbeidsmarkt, de organisatie van werk en de arbeidsverhoudingen. In deze analyse zijn onder meer uitgangspunten en actiepunten door en voor sociale partners geformuleerd. Een samenvatting van dit SER-advies '[People en technology: working together](#)' is tevens in het Engels verschenen.

In vervolg hierop is door de SER de Werkgroep Digitale Transitie ingesteld, die onder meer de volgende activiteiten heeft verricht.

- De werkgroep is begonnen met het monitoren van belangrijke ontwikkelingen op het gebied van digitale vaardigheden, e-government en de data-economie.
- De werkgroep zorgt voor de interne samenhang bij lopende SER-activiteiten met een digitale component. Zo heeft de werkgroep een belangrijke bijdrage geleverd aan uitgebrachte adviezen over hybride werken, over arbeidsomstandigheden en over tekorten in de publieke sector. Ook is nauw samengewerkt met SER-initiatieven om leven lang ontwikkelen en het digitale bewustzijn te bevorderen.
- De werkgroep heeft bijeenkomsten georganiseerd. Zo zijn met de Europese Commissie expert-bijeenkomsten over de European Data Act georganiseerd en met de 'Alliantie Digitaal Samenleven' een evenement over digitale vaardigheden.
- Met de werkgroep zijn werkbezoeken afgelegd aan Ayden, een Nederlandse tech start-up en aan de Nederlandse organisatie voor digitale rechten Bits of Freedom.

De bevindingen zijn vertaald in verschillende producten die op de website van de SER en in de SER-nieuwsbrief zijn gepubliceerd, waaronder een interactieve kaart op basis van de [Digital Economy and Society Index](#).

■ **Voorbeelden activiteiten en initiatieven van (decentrale) sociale partners**

Naast gezamenlijke initiatieven en activiteiten in SER-verband bespreken werkgevers- en werknemersorganisaties de vraagstukken met betrekking tot digitalisering met grote regelmaat met de eigen leden door bijeenkomsten te organiseren en door informatie te verstrekken en voorlichting te geven. Belangrijk onderdeel hiervan zijn 'bewustwordingsactiviteiten'. Ook worden er – al of niet gezamenlijk en al of niet met andere organisaties - programma's opgezet om digitalisering op een verantwoorde wijze verder te brengen. Dat gebeurt niet alleen op landelijk niveau maar uitdrukkelijk ook op initiatief van decentrale vakbonden en brancheorganisaties. Hieronder volgt een greep uit de vele initiatieven van sociale partners.

- Sociale partners leveren met grote regelmaat bijdragen aan diverse onderzoeken die betrekking hebben op digitaliseringsvraagstukken, waaronder die van Eurofound.
- Werkgevers- en werknemersorganisaties werken samen met kennisinstellingen verder aan het [Europees project](#) van TNO over Industry 5.0. Kennisinstellingen, werkgevers- en werknemersorganisaties werken samen aan het Europees project Industry 5.0. In het TNO Smart Industry-programma staat het optimaal gebruikmaken van digitalisering door producten, machines en mensen slim aan elkaar te koppelen, centraal.

- Er zijn tal van regionale en sectorale projecten geïnitieerd om digitale (basis)vaardigheden van werknemers te vergroten. De opleidingsfondsen van sociale partners spelen hierbij een belangrijke rol. Zo verzorgt bijvoorbeeld het opleidingsfonds voor de *Kartonnage- en Flexibele Verpakkingenbedrijf* trainingen op de locatie van de werkgevers om digitale basisvaardigheden eigen te maken.
Ook hebben sociale partners specifieke aandacht voor laaggeletterden. Zo is voor deze doelgroep met de Stichting Lezen en Schrijven het project *'Digitale naar werk'* gestart om de kloof tussen mensen die zich kunnen ontwikkelen in hun loopbaan en mensen die dat minder goed kunnen, te verkleinen.
- De werkgeversorganisaties werken actief mee aan het project Digitale Toegankelijkheid. In dat kader is MKB-Nederland mede-initiatiefnemer geweest voor de ontwikkeling van een *zelfscan voor ondernemers* waarmee een ondernemer eenvoudig kan onderzoeken in hoeverre zijn of haar dienstverlening digitaal toegankelijk is voor doelgroepen met een beperking en wat hier eventueel aan verbeterd kan worden.
- Aan de zogenaamde *Strategische Agenda* in de metaalsector is verder gewerkt. Deze Strategische Agenda is een uitwerking van het cao-akkoord uit 2021, waarmee cao-partijen (FME, FNV, CNV en De Unie) onderling samenwerken om de digitale- en energietransitie verder in te vullen. Cao-partijen bereiken dit door samen te werken op de thema's arbeidsverhoudingen, arbeidsmarkt en industriebeleid. Daarbij is onder meer aandacht voor het vergroten van de wendbaarheid, goed opgeleid personeel en aantrekkelijk werk met ontwikkel- en groeiomogelijkheden.
- Het ontwikkelingsfonds *Wij Techniek* faciliteert werknemers in de technische installatiebranche om hun talent en kennis optimaal te ontwikkelen en in te kunnen zetten voor de digitaliserings- en energietransitie. Wij Techniek is een samenwerkingsverband van de vakbonden FNV metaal, CNV Vakmensen en De Unie en de werkgeversorganisaties NVKL en Techniek Nederland.
- In november 2022 hebben vijf technische sectoren in samenwerking met VNO-NCW en MKB-Nederland het *'Aanvalsplan Techniek'* opgesteld om de arbeidsmarkt voor technici anders in te richten. Door het tekort aan technici dreigt de uitvoering van onder meer de energietransitie en de extra benodigde bouw van woningen vast te lopen. Het nieuwe systeem, de 'Gouden Poort' genoemd, moet uitgroeien tot een centrale plek voor starters, zij-instromers, nieuwkomers en ervaren vakmensen die een switch naar een (andere) technische sector overwegen. In samenwerking met onder meer de vakbeweging en de overheid moet het aanvalsplan in de komende tien jaar extra investeringen losmaken en het streven is om ongeveer 60.000 vacatures structureel in te vullen.
- FNV, CNV en VCP wisselen regelmatig onder meer met de Duitse, Belgische en Oostenrijkse vakbeweging ideeën, voorbeelden en ervaringen uit rond de ontwikkelingen op het gebied van digitalisering.
- FNV, CNV en VCP organiseren met regelmaat bijeenkomsten waar het werken met algoritmes centraal staat. Daarbij komen niet alleen de kansen maar uitdrukkelijk ook de risico's aan bod.
- VNO-NCW en MKB-Nederland hebben de portal *'ondernemen.nl'* verder uitgebreid. Hier zijn praktische tools voor ondernemers beschikbaar met betrekking tot onder meer het online ondernemen in binnen- en buitenland en het gebruik van social media.
Ook hebben VNO-NCW en MKB-Nederland een speciale brochure *'Investeren in onze digitale toekomst'* uitgebracht en wordt voorlichting gegeven op welke wijze bedrijven de weerbaarheid kunnen vergroten door middel van cybersecurity.
- In de vorige rapportage is melding gemaakt van het feit dat LTO-Nederland via LTO Academie ook werkt aan het vergroten van de digitale vaardigheden van ondernemers in de sector. Dit is afgelopen jaar voortgezet.
- De in 2019 (mede op initiatief van VNO-NCW) opgerichte Nederlandse Coalitie Artificial Intelligence (NL-AIC) heeft afgelopen jaar meegeholpen om de zogenaamde 'MIT-regeling' mogelijk te maken. Hiermee worden mkb-ondernemers in staat gesteld om producten, productieprocessen of diensten te ontwikkelen of te vernieuwen op het gebied van kunstmatige intelligentie. Ook heeft NL-AIC onder meer de zogenoemde *ELSA-labs* verder uitgebreid. Deze hebben tot doel ervoor te zorgen dat bedrijven, overheid, kennisinstellingen, maatschappelijke organisaties

en burgers gezamenlijk verantwoorde toepassingen van mensgerichte AI ontwikkelen. Inmiddels is er een netwerk van meer dan twintig ELSA-labs actief. VNO-NCW en MKB-Nederland dragen actief bij aan NLC-AIC door personele inzet op het onderwerp ‘mensgerichte kunstmatige intelligentie’.

- In de vorige rapportage is al aangegeven dat LTO-Nederland één van de medeoprichters van het *Join Data Platform* is. In het afgelopen jaar is het nieuwe platform ‘Mijn JoinData’ ingericht. Ondernemers uit de sector land- en tuinbouw hebben daarmee toegang tot een dashboard waarop eenvoudig machtigingen met betrekking tot datastromen met klanten, afnemers en overheden beheerd kunnen worden.
- Met steun van de VCP is het platform *ALLAI* opgezet. ALLAI is een onafhankelijke organisatie die zich toelegt op het stimuleren en bevorderen van verantwoorde kunstmatige intelligentie, waarbij de mens in controle blijft.
- SPDI (Sociale Partners samen voor Duurzame Inzetbaarheid) is een samenwerkingsverband van AWWN, FNV en CNV dat sectoren en bedrijven ondersteunt om praktische initiatieven voor duurzame inzetbaarheid te implementeren. Daarnaast organiseert SPDI informatieve bijeenkomsten.
- Samen met het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK), de Kamer van Koophandel (KvK) en de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO), zijn VNO-NCW, MKB-Nederland en de brancheorganisatie INretail *een pilot* gestart met het ontwikkelen van digitale routekaarten. Dit project bestaat uit een digitaliseringsscan (bepaling uitgangssituatie), een advies over een digitaliseringsroute (zoals het proces er naartoe en de toepassing van e-commerce), een voucher (een deel van de kosten worden gedragen door het ministerie van EZK) en hulp bij het vinden van een aanbieder.
- De branchevereniging Bouwend Nederland heeft een *digiscan* ontwikkeld waarmee mkb-bedrijven en zelfstandigen in de bouw kunnen checken waar het bedrijf staat als het gaat om het digitaliseren van processen. Ook wordt in het algemeen veel gedaan aan onderzoek en aan het geven van voorlichting (al of niet in samenwerking met de vakbonden) om de digitalisering in de bouw te optimaliseren.
- In *ECP-verband* (onafhankelijk Platform voor de InformatieSamenleving, waarin deelnemers vanuit de overheid, de wetenschap, het onderwijs, het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties participeren met het doel om kennis uit te wisselen en samen te werken aan een verantwoorde vormgeving van een digitaliserende samenleving) wordt gewerkt aan verschillende onderwerpen zoals het verantwoord inzetten van kunstmatige intelligentie, de cybersecurity en privacyregelingen.
- Cao's zijn al langere tijd digitaal beschikbaar. Steeds meer cao-partijen ontwikkelen ook cao-applicaties in Google Play en Apple Store waar werknemers op een eenvoudige wijze bepalingen uit een cao digitaal kunnen raadplegen (zie onder meer de *AWVN*, *FNV-zorgsector* en het *uitzendwezen*). Het raadplegen van werknemers ten behoeve van de totstandkoming van een cao gebeurt ook steeds meer digitaal in plaats van fysieke bijeenkomsten te organiseren (zie bijvoorbeeld en *Digic* van De Unie).

4. Tot slot

Sociale partners binnen de Stichting van de Arbeid zien het als een belangrijke beleidsopgave om zowel de kansen van digitalisering voor ondernemers, werkenden en werkzoekenden te verzilveren als het geven van meer vertrouwen in de digitale toekomst waarbij iedereen kan meekomen. Voor een succesvolle aanpak hebben sociale partners zich gecommitteerd om hier (ook) in de komende jaren aan te blijven werken.